

Література:

1. Пособие по расследованию убийств / М. И. Авдеев, С. В. Бородин, Л. Г. Видонов и др.; отв. ред.: Гусев С. И. – М. : Юрид. лит., 1977. – С. 48.
2. Колмаков В. П. Расследование убийств / В. П. Колмаков. – М. : ВЮЗИ., 1958. – С. 14.
3. Попов Н. В. Учебник судебной медицины / Н. В. Попов. – М. : Медгиз., 1946. – 43 с.
4. Саинчин А. С. Особенности расследования детоубийств / А. С. Саинчин. – Одесса : Юрид. лит., 2005. – С. 65-75.

УДК 349.41:332.3

Макаренко О. Ю., ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»

ДО ПИТАННЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВ НА ЗЕМЕЛЬНУ ДІЛЯНКУ ДЛЯ ВИКОРИСТАННЯ НАДР

У статті досліджено питання виникнення та припинення прав на земельну ділянку для використання надр. Виокремленні особливості виникнення та припинення прав на земельні ділянки для використання надр, обумовлені їх цільовим призначенням та єдністю мети використання таких природних ресурсів як земля та надра.

В статье исследованы вопросы возникновения и прекращения прав на земельные участки для использования недр. Выделены особенности возникновения и прекращения прав на земельные участки для использования недр, обусловленные их целевым назначением и единством цели использования таких природных ресурсов как земля и недра.

In the article the question of beginnings and cessation of the rights to the plot of land for use of bowels is investigated. There were picked out the main characteristics of beginnings and cessation of the rights to the plot of land for use of bowels, making for their special-purpose and integrity of object of using such natural resources as land and bowels.

Актуальність теми дослідження пояснюється необхідністю досконального розгляду питання співвідношення права користування надрами та землекористування, а також титулів використання земель для надрокористування. Відтак, необхідністю розгляду питання виникнення та припинення прав на земельну ділянку для використання надр, через вивчення загальнотеоретичних положень щодо виникнення та припинення земельних правовідносин.

Науково-теоретичну базу дослідження є праці відомих науковців у галузі аграрного, земельного та екологічного права: Г. І. Балюк, Л. О. Бондаря, Н. С. Гавриш, О. В. Глотовой, А. Й. Годованюка, С. В. Гошовського, В. К. Гуревського, П. Д. Індіченка, І. І. Каракаша, Т. М. Кілічава, Р. С. Кіріна, І. М. Козьякова, М. В. Краснової, П. Ф. Кулініча, А. М. Мірошниченка, В. Л. Мунтяна, В. В. Носіка, Є. О. Платонової, О. О. Погрібного, С. В. Размстаєва, В. І. Семчика, Н. І. Титової, Н. В. Черкаської, Ю. С. Шемшученка, В. З. Янчука та інших вітчизняних вчених-юристів.

Правовідносини суб'єктів у сфері земельних прав виникають, змінюються та припиняються, їх зміст реалізується для досягнення поставлених сторонами цілей. Ця динаміка земельних правовідносин нерозривно пов'язана з виникненням різних фактів, що мають юридичне значення. В правовій науці та практиці ці факти отримали назву юридичних фактів. Саме ці факти, як підстави виникнення, здійснення та припинення земельних правовідносин, характеризуються наступними ознаками [1]: в них об'єктивно виражені обставини; вони носять конкретний характер; вони відображені у законі. Хоча в свій час, коли існувала лише державна власність на землю, Г. А. Аксеньонок, досліджуючи питання про юридичні факти, безпідставно спробував звузити їх коло і розглядав лише акти по наданню земель в управління та користування [2].

Якщо розглянути питання самої суті правовідносин, то, на думку Н. А. Чечиної, їм властиві наступні ознаки [3]: а) правовідносини завжди є відносинами між конкретними суб'єктами; б) вони юридично закріплюють взаємну поведінку учасників; в) вони регулюються нормами права, встановленими або санкціонованими державою; г) будь-які правовідносини в своєму здійсненні забезпечуються силою державного примусу [4].

Також для характеристики правовідносин суттєвим є розкриття механізму впливу норм права на суспільні відносини. З цього приводу цікаві є точки зору окремих вчених, які зводяться до наступного, що суспільні відносини під впливом правових норм: а) набувають нової якості, перетворюються у відносини правові (А. В. Венедіктов та О. С. Йоффе) [5]; б) зберігаються, але втілюються у нову правову форму (Л. С. Явич) [6].

Таким чином, не всі суспільні відносини і не в повному обсязі можуть набувати юридичної сили. Правовідносини відображають той аспект конкретного відношення між людьми, який визначається нормами права.

Якщо ж повернутися до суто земельних правовідносин, то зміст даного поняття виражається у тому, що вони представляють собою

коло суспільних відносин, що регулюються нормами земельного права. Особливості їх об'єкта – землі, обумовлюють досить складний зміст даних правовідносин, що передбачає поділ даного поняття на складові частини: види, підвиди, різновиди, тобто класифікацію даного явища.

Б. Ф. Єрофєєв вважає, що підставами виникнення, змінення та припинення правовідносин є юридичні факти, що повинні відповідати як мінімум трьом вимогам [7]:

а) юридичний факт повинен мати свій об'єктивний, реальний зміст. Так, якщо у громадянина виникло бажання купити земельну ділянку, то це ще не є юридичним фактом, що породжує право власності. Але якщо громадянин звернеться до відповідних державних органів з заявою про передачу (продаж) йому земельної ділянки у власність, то такі дії будуть юридичним фактом для виникнення правовідносин по продажу даної ділянки;

б) конкретність – друга вимога закону до юридичного факту. Наприклад, якщо землі природно-заповідного фонду використовуються способами, що призводять до знищення або систематичного пошкодження природних ресурсів, то для надання цій обставині значення юридичного факту органи, що здійснюють контроль за охороною земель, повинні довести, що дані обставини виникли після передачі земельної ділянки у власність та з вини землекористувача;

в) зв'язок з законом – третя вимога до юридичного факту, яку виділяє Б. В. Єрофєєв [8]. Прямий зв'язок виражається в тому, що факт конкретно передбачений в гіпотезі правової норми. Непрямий – у тому, що факт не закріплений законом, але із змісту його явно випливає, що регулювання не може здійснюватися без даного факту.

Деякі науковці визначають земельні правовідносини як такі, що виникають у сфері взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем і врегульовані нормами земельного права [9]. Дане визначення, хоча і є досить цікавим з екологічної точки зору, але занадто звужує сферу суспільних відносин, урегульованих земельно-правовими нормами. Адже дані норми пов'язані не лише з навколишнім природним середовищем, а охоплюють широке коло суспільних відносин, що виникають з приводу землі.

За переконаннями М. В. Шульги, земельні відносини – це суспільні відносини по володінню, користуванню та розпорядженню землею, хоча суспільні земельні відносини не зводяться лише до відносин володіння, користування та розпорядження землями [10].

Важливим елементом земельних правовідносин є набуття прав на земельну ділянку. Набуття прав на земельну ділянку має свої юридичні особливості, оскільки значною мірою за чинним законодавством

пов'язується з розпорядчою діяльністю органів централізованої та місцевої виконавчої влади, що і відрізняє вказаний процес від купівлі-продажу та інших форм відчуження земельних ділянок за виняткової диспозитивності суб'єктів вказаних правовідносин.

Розгляд процесу набуття прав на землі надані для використання надр є встановленням того, як і у якому порядку виникають права на земельну ділянку для використання надр. В процесі виникнення даних прав з'являється і припиняється ряд земельних правовідносин, сам факт існування яких підпорядкований і сприяє остаточній меті цього процесу – виникненню права власності та користування [11].

Набуття прав на земельні ділянки обов'язково передбачає винесення відповідного управлінського рішення, тобто специфічної форми дозволу уповноваженого органу держави та органів місцевого самоврядування, яке виступає як обов'язкова юридична підстава для подальшого укладання договору відчуження земельної ділянки та юридичного оформлення на неї відповідних суб'єктивних прав.

Таким чином, у процесі набуття прав на земельні ділянки поєднані різноманітні дії управлінського, матеріально-правового характеру, що у більшості спрямовані на зміну або припинення права власності на землю у держави та їх виникнення у визначених законодавством уповноважених фізичних і юридичних осіб.

Набуття прав на землю передбачає виникнення права не взагалі на землю чи категорію земель, а на конкретно визначену і юридично відособлену в земельно-правових документах земельну ділянку [12].

В. В. Петров, характеризуючи механізм набуття прав на землю, виділяє два способи [13]: адміністративно-правовий та цивільно-правовий. Адміністративно-правовий включає в себе надання земель: у власність, користування, володіння та оренду. Цивільно-правовий, в свою чергу, складається з: купівлі-продажу, купівлі продажу за конкурсом, купівлі-продажу з аукціону, викупу застави, спадкування, довгострокової оренди та приватизації. Надання земель, на думку вченого, це комплексний інститут земельного права, що сполучає у собі адміністративні та земельні відносини.

У відносинах, що досліджуються, питання виникнення обумовлені тим, що відповідні земельні ділянки мають використовуватись виключно для потреб пов'язаних з використанням надр, а виникання такого права може відбуватись лише після оформлення в установленому порядку прав користування надрами та відновлення земель згідно із затвердженим проектом рекультивациі шляхом надання таких земельних ділянок (ч. 4 ст. 66 ЗКУ).

Аналіз змісту норм земельного та гірничого законодавства, дозволяє зробити висновок, що підставою виникнення прав на земельні

ділянки для використання надр є складний юридичний факт. Його зміст охоплює вчинення послідовних вольових дій суб'єктами земельних правовідносин. Зокрема такими діями мають бути: 1) оформлення суб'єктом права надрокористування; 2) вжиття заходів надрокористувачем задля набуття прав на земельні ділянку; 3) вчинення дій надрокористувачем, пов'язаних із виникненням прав на земельну ділянку. КУпН передбачає три способи виникнення права надрокористування, шляхом: 1) надання; 2) передачі; 3) переходу права надрокористування в порядку універсального правонаступництва.

Надання права означає наділення особи правом надрокористування безпосередньо державою. КУпН передбачає три підстави надання права надрокористування: а) на основі контракту, який може укладатися або за наслідками проведеного конкурсу, або шляхом прямих переговорів; б) на основі адміністративного акта; в) через наявність речового права на земельну ділянку.

Другим способом виникнення права надрокористування виступає його передача. При цьому способі наділення особи правом надрокористування здійснюється іншим надрокористувачем. При наданні права надрокористування таке право виникає через волевиявлення власника надр, а при передачі – через волевиявлення надрокористувача, який не є власником надр. При отриманні права надрокористування безпосередньо від власника це право можна визнати первинним, при отриманні від іншого надрокористувача – вторинним.

Третім способом виникнення права надрокористування, про яке говорить КУпН, є перехід права надрокористування в порядку універсального правонаступництва. При правонаступництві новий суб'єкт займає в правовідношенні місце первинного, а права, що перейшли до нього, залишаються тотожними правам первинного суб'єкта.

Таким чином, наведені дії є фактично умовою і першим етапом для отримання земельної ділянки у користування для використання надр.

Наступним, другим етапом виникнення права на земельну ділянку для надрокористування має бути вжиття заходів надрокористувачем задля набуття прав на земельні ділянку. Такі права мають набуватись лише в установленій спосіб, а саме шляхом надання земельних ділянок уповноваженими суб'єктами надрокористувачу, що впливає зі змісту ч. 4 ст. 66 ЗКУ. Причому відповідні земельні ділянки можуть надаватись у власність або у користування відповідно до глави 19 та ст. 151 ЗКУ.

Проте на сьогоднішній день, найбільш розповсюдженими є орендні відносини, які найчастіше можуть виникати з приводу земель, наданих для використання надр. Відповідно до ч. 1 ст. 93 ЗК України

право оренди земельної ділянки – це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для провадження підприємницької та іншої діяльності. У приведеному законодавчому визначенні вміщені найважливіші складові оренди землі. До них відносяться: виділення земельної ділянки як об'єкту оренди; договірні умови орендних відносин; обмеження оренди земельної ділянки певним строком; платний характер оренди землі; володіння лише правомочністю володіння і користування землею; надання земельної ділянки для певних видів діяльності і т. п.

Завершальним етапом набуття права власності на земельну ділянку для використання надр має бути вчинення дій надрокористувачем, пов'язаних із виникненням прав на земельну ділянку, а саме щодо державної реєстрації прав на земельну ділянку. На необхідність їх вчинення вказує зміст ст. ст. 125 та 126 ЗКУ, також ст. 3, 4, 15-18 ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», яким визначається порядок та умови проведення такої реєстрації. Враховуючи що, право власності на земельну ділянку (право користування земельною ділянкою) виникають з моменту державної реєстрації цих прав, то надрокористувач на підставі подання заяви має зареєструвати відповідне право на земельну ділянку. В науковій літературі відповідний етап вважається складовою оформлення права на земельну ділянку [14, с. 9].

Таким чином, виникнення прав на земельну ділянку для використання надр може здійснюватись в адміністративному порядку (у разі надання такої ділянки органами державної влади або місцевого самоврядування в порядку її відведення) та в загальному порядку (шляхом набуття такого права за підставами визначеними земельним законодавством).

Підставам припинення прав суб'єктів на земельні ділянки незалежно від їх цільового призначення (в тому числі наданих для використання надр) у ЗК України присвячено повністю главу 22 “Припинення прав на землю”. Земельний закон передбачає можливості використання земельних ділянок головним чином на підставі права власності, а також права постійного користування на безстроковій основі і тимчасового землекористування на умовах оренди, включаючи концесійну діяльність, відтак, розгляду підлягають підстави, умови і порядок припинення саме цих прав. Вони є суб'єктивними правами власників землі і землекористувачів, що належать конкретним особам. Тому їм властиві всі ознаки і вимоги припинення суб'єктивних прав.

Підставами припинення права власності на земельну ділянку, відповідно до ст. 140 ЗК, є: добровільна відмова власника від права на земельну ділянку; смерть власника земельної ділянки за відсутності

спадкоємця; відчуження земельної ділянки за рішенням власника; звернення стягнення на земельну ділянку на вимогу кредитора; відчуження земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб; конфіскація за рішенням суду; невідчуження земельної ділянки іноземними особами та особами без громадянства у встановлений термін у випадках, передбачених законом. Тобто, таких підстав є сім, і із змісту статті випливає висновок, що вони є вичерпними. Вони охоплюють фізичних і юридичних осіб, територіальні громади, державні і недержавні суб'єкти права земельної власності.

Умовно, передбачені у статті підстави, можливо поділити (вважає А. П. Гетьман) на групи: а) добровільне припинення прав власності на земельну ділянку, тобто, без примусового вилучення земель; б) вилучення земель поза згодою їх власника за умови наявності його вини; в) вилучення земель поза згодою їх власників за умови відсутності його вини [15, с. 368 – 370].

Юридичні факти, які передбачені іншими законодавчими актами і підзаконними нормами, не можуть розглядатися в якості підстав припинення права власності на земельні ділянки. Теоретично можна допустити (на думку І. І. Каракаша) настання і інших підстав припинення права власності на земельну ділянку. Це може мати місце, наприклад, при “знищенні” земельної ділянки в результаті дії стихійних сил природи або при ліквідації юридичної особи приватної форми власності без звернення стягнення на земельну ділянку кредиторами і т. п. Але вірогідність настання таких підстав настільки невелика, що законодавець не надає їм юридичного значення [16]. Але навіть при “зникненні” ділянки землі в результаті дії стихійних сил природи згідно ч. 2 ст. 349 Цивільного кодексу України [17] право власності на неї припиняється з моменту внесення за заявою власника землі змін в державний реєстр, оскільки права власності на земельну ділянку підлягають державній реєстрації.

Для припинення права користування земельною ділянкою передбачено дещо інші підстави. Так, згідно ст. 141 ЗК України підставами його припинення є: добровільна відмова від права користування земельною ділянкою; вилучення земельної ділянки у випадках, передбачених земельним законом; припинення діяльності державних чи комунальних підприємств, установ та організацій; використання земельної ділянки способами, які суперечать екологічним вимогам; використання земельної ділянки не за цільовим призначенням; систематична несплата земельного податку або орендної плати.

Як бачимо, деякі підстави припинення права користування земельною ділянкою схожі з підставами припинення права власності на землю. Вже пригадувалась така підстава як добровільна відмова

від права користування земельною ділянкою і вилучення земельної ділянки у випадках, передбачених земельним законом. Справа полягає в тому, що умови і порядок їх застосування для припинення права земельної власності та права землекористування все-таки відрізняються. В земельному законодавстві закріплені й інші підстави припинення права землекористування. Вони передбачені, наприклад, ст. 31 Закону України “Про оренду землі”. Це, зокрема, об’єднання у одній особі власника земельної ділянки і орендаря землі, смерть орендаря (громадянина) або засудження його до позбавлення волі, ліквідація юридичної особи, що є орендарем ділянки землі і тощо.

Також ЗК України (ст. 143) передбачено підстави для примусового припинення прав на земельну ділянку: використання земельної ділянки не за цільовим призначенням; не усунення допущених порушень законодавства в терміни, встановлені вказівками спеціально уповноважених органів виконавчої влади з питань земельних ресурсів; конфіскації земельної ділянки; викупу (вилучення) земельної ділянки з мотивів суспільної необхідності та для суспільних потреб.

Розглянуті підстави припинення прав на земельні ділянки є загальними незалежно від їх цільового призначення. Однак аналіз гірничого законодавства дає можливість доповнити підстави припинення прав на земельну ділянку тими, які безпосередньо впливають із особливостей надрокористування.

Оскільки підставою для витребування земельного відводу є право на гірничий відвід, то й право користування земельним відводом зберігається лише до тих пір, поки зберігається право на гірничий відвід (ч. 2 ст. 26 КУпН). Однак не можна погодитись, із Н. І. Красновим, що утрата права на гірничий відвід автоматично припиняє і право користування земельною ділянкою [18, с. 196], оскільки питання про припинення права користування земельною ділянкою вирішується у встановленому земельним законодавством порядку, що впливає зі змісту ст. 26 КУпН.

Так, всю сукупність спеціальних підстав припинення прав на земельну ділянку для використання надр можна поділити на три групи: до першої, варто віднести підстави, які не залежать від вольових дій надрокористувачів; а у другу об’єднати – ті, що стали наслідком вольових дій надрокористувачів, третя має об’єднувати універсальні (які можуть бути (або не бути) наслідком вольових дій надрокористувачів).

Зокрема, першу групу можна представити такими як: відсутність необхідності у користуванні надрами (п. 1. ст. 26 КУпН); сплив терміну користування надрами (п. 2. ст. 26 КУпН). Друга група підстав припинення прав на земельну ділянку для надрокористування це:

невикористання земельної ділянки надрокористувачем без поважних причин протягом двох років, а для нафтогазоперспективних площ та родовищ нафти та газу – 180 календарних днів (п. 6 ст. 26 КУпН); вилучення наданої у користування ділянки надр у зв'язку з порушенням законодавства (п. 7 ст. 26 КУпН); використання земельної ділянки для надрокористування таким способом що привело до виникнення безпосередньої загрози життю та здоров'ю людей або довкіллю (п. 2. ч. 3. ст. 26 КУпН); обмеження, тимчасова заборонена (зупинення) або припинення діяльності надрокористувачів у разі порушення ними порядку користування надрами (ст. ст. 55, 57, 62 КУпН); самовільне користування надрами та забудова площ залягання корисних копалин (ст. 66 КУпН). Третя група (універсальна) це: припинення діяльності надрокористувача яке може відбуватись за (або поза) його волевиявленням (п. 3. ст. 26 КУпН)

Висновуючи вище наведене, можна констатувати про окремі особливості виникнення та припинення прав на земельні ділянки для використання надр, обумовлені їх цільовим призначенням та єдністю мети використання таких природних ресурсів як земля та надра.

Література:

1. Ерофеев Б. В. Земельное право России: учебник для высших юридических учебных заведений / Б. В. Ерофеев. – М. : ООО «АНТЭЯ», 2000. – 576 с.
2. Аксененок Г. А. Земельные правоотношения в СССР / Г. А. Аксененок. – М. : Госюриздат, 1958. – 424 с.
3. Чечина Н. А. Гражданские процессуальные отношения / Н. А. Чечина. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1962. – 68 с.
4. Иоффе О. С. Правоотношения по советскому праву / О. С. Иоффе. – Л., 1967. – 152 с.
5. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность / А. В. Венедиктов. – М. 1948. – 324 с.; Иоффе О. С. Правоотношение по советскому гражданскому праву / О. С. Иоффе; отв. ред. С. И. Аскназий; ЛГУ им. А. А. Жданова, Институт экономики, философии и права. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1949. – 143 с.
6. Явич Л. С. Проблемы правового регулирования советских общественных отношений / Л. С. Явич. – М. : Госюриздат, 1961. – 172 с.
7. Ерофеев Б. В. Земельное право России: учебник для высших юридических учебных заведений / Б. В. Ерофеев. – М. : ООО «АНТЭЯ», 2000. – 576 с.
8. Ерофеев Б. В. Земельное право России: учебник для высших юридических учебных заведений / Б. В. Ерофеев. – М. : ООО «АНТЭЯ», 2000. – 576 с.
9. Земельне право України: підручник / М. В. Шульга (кер. авт. кол.), Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, А. П. Гегман та ін.; за ред. М. В. Шульги. – К. : Юрінком інтер, 2004. – 368 с.

10. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях / М. В. Шульга. – Харків : Фирма «Консум», 1998. – 224 с.
11. Краснов Н. И. Правовой режим земель специального назначения / Н. И. Краснов. – М. : Госюриздат, 1961. – 215 с.
12. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії / В. І. Андрейцев. – К. : Знання, 2005. – 445 с.
13. Петров В. В. Экологическое право России: учебник для юрид. вузов / В. В. Петров. – М. : БЕК, 1995. – 557 с.
14. Настечко К. О. Оформлення прав на земельні ділянки: правові та організаційні питання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / К. О. Настечко; НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2010. – 20 с.
15. Гетьман А. П. Підстави припинення права власності на земельну ділянку / А. П. Гетьман // Земельний кодекс України. Коментар / за ред. А. П. Гетьмана і М. В. Шульги. – Харків : ТОВ «Одіссей», 2002. – С. 368 – 370.
16. Каракаш И. И. Право собственности на землю и право землепользования в Украине: научно-практ. пособие / Илья Иванович Каракаш. – К. : Истина, 2004. – 216 с.
17. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
18. Краснов Н. И. Правовой режим земель специального назначения / Н. И. Краснов. – М. : Издательство юридической литературы, 1961. – С. 196.

УДК 343.123.1:343.155

Пшенічко С. О., НУ «ОЮА»

МЕЖІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИ РОЗГЛЯДІ ТА ВИРІШЕННІ СКАРГИ СУДДЕЮ ТА ПРОКУРОРОМ У ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена вивченню проблеми меж дослідження при розгляді та вирішенні скарги суддею та прокурором у досудовому провадженні. Зроблено висновок, що межі дослідження при розгляді та вирішенні скарги прокурором визначаються його внутрішнім переконанням. Суддя ж повинен бути обмежений ініціативою сторін при визначенні меж дослідження при вирішенні скарги.

Статья посвящена изучению проблемы пределов исследования при рассмотрении и разрешении жалобы судьей и прокурором в досудебном производстве. Сделан вывод, что пределы исследования при рассмотрении